

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Programma Erfgoed en Duurzaamheid

Kennissessie 1 - introductie

Programma kennissessie Erfgoed en Duurzaamheid

1

Introductie

2

Gevelisolatie

3

Dakisolatie

4

Vloerisolatie

5

Venster-
isolatie

6

Installaties

7

Integraal
advies

Algemene
introductie op
het onderwerp

Plaatsings-
mogelijkheden,
dampopen/
dampdicht en
materialen

Plaatsings-
mogelijkheden,
materialen en
folies

Plaatsings-
mogelijkheden
en materialen

Kierdichting,
glas en
voorzetramen

Verwarmen
met LTV of
HTV, warmte
en elektra
opwekken en
warm tapwater

Hoe maak je
een integraal
advies?

Menu

Wie zijn wij?

Urgentie
verduurzaming

Gebouwd
erfgoed

Stappenplan
verduurzamen

Mogelijkheden

Financiering

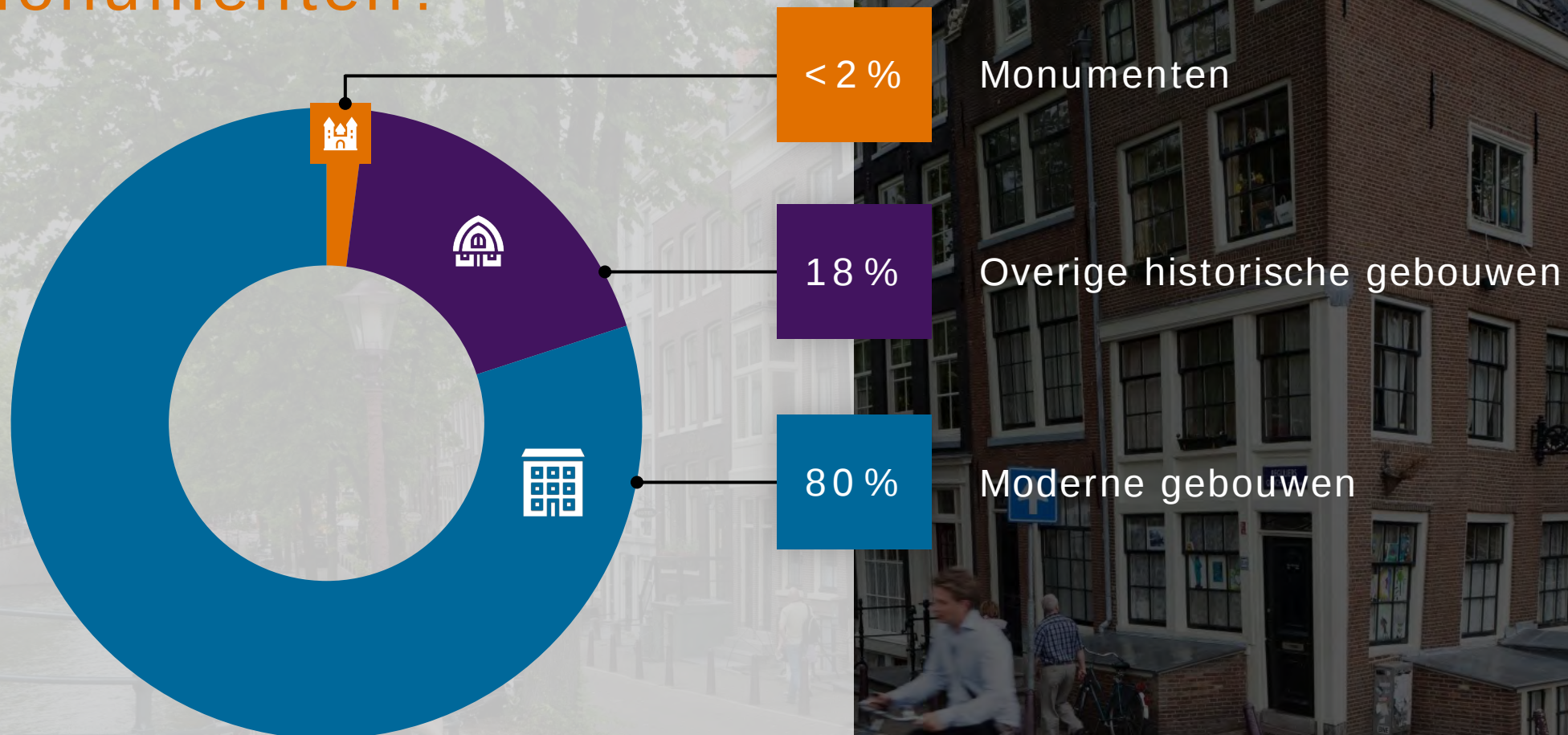
Vergunningen

Samenvatting
en afsluiting

Hoeveel monumenten?

Wat is gebouwd erfgoed?

Rijksmonument

Provinciaal monument

Gemeentelijk monument

Werelderfgoed

Beschermd stads- of dorpsgezicht

Historische panden

Menu

Wie zijn wij?

Urgentie
verduurzaming

Gebouwd
erfgoed

Stappenplan
verduurzamen

Mogelijkheden

Financiering

Vergunningen

Samenvatting
en afsluiting

Welke stappen neem je eerst?

1

Wat is je huidige energie-verbruik?

2

Welke waarden heeft het gebouw?

3

Is er een passend advies nodig?

4

Pas eerst basis-maatregelen toe

5

Pas een integraal isolatie en installatie-concept toe

Welke waarden heeft het gebouw?

We verduurzamen met behoud van de bestaande cultuurhistorische waarden.

Hoe zet je vervolgens bestaande waarden van het gebouw in om te verduurzamen?

Voorbeeld:

Oude panden
vaak veel
verticale
verbindingen

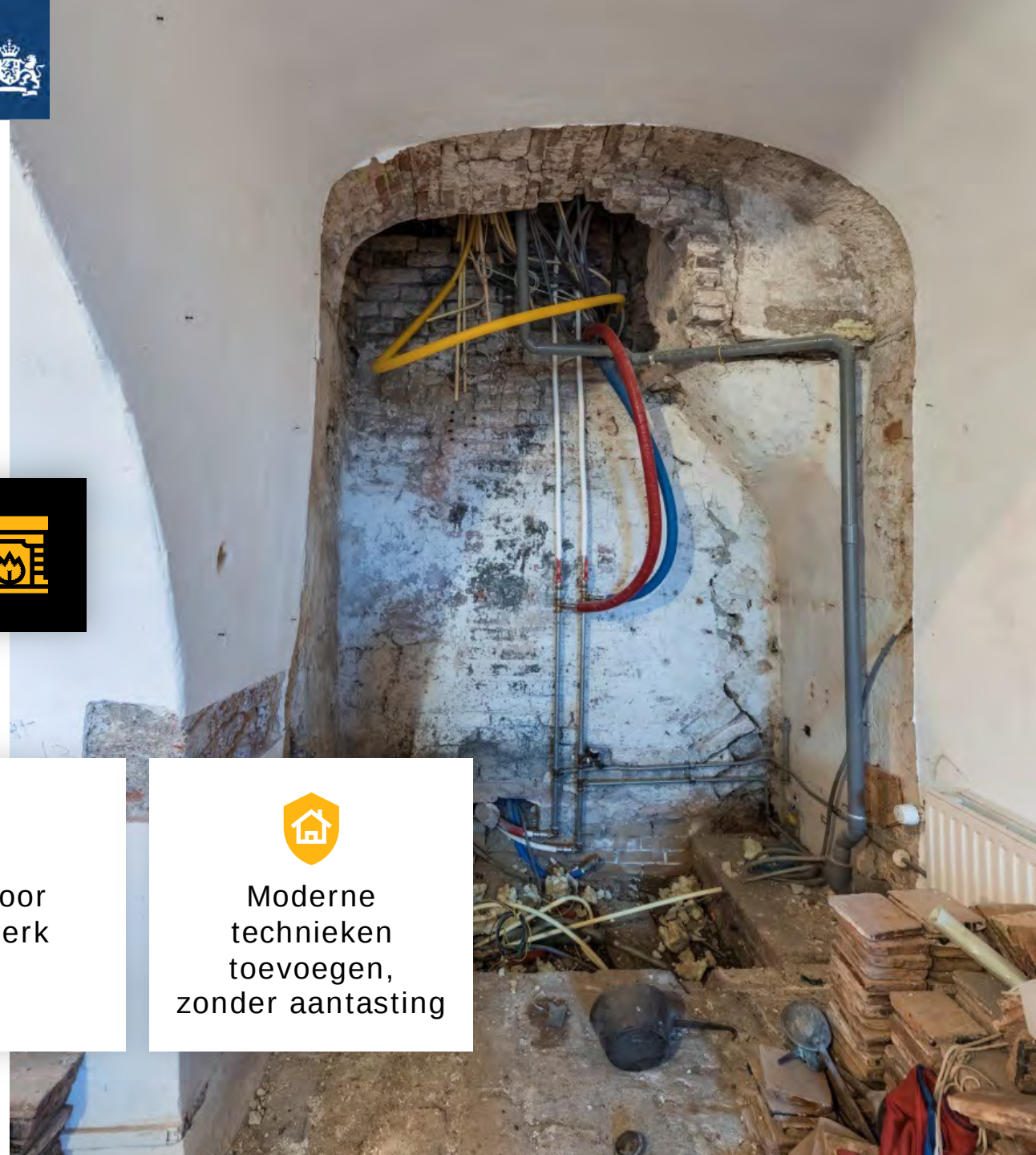
Aanwezige
schouwen en
rookkanalen

Plaats voor
leidingwerk

Moderne
technieken
toevoegen,
zonder aantasting

Pas eerst basis- maatregelen toe

Wat kan ik zelf doen?

Eenvoudige maatregelen

Maak gebruik van
mogelijkheden gebouw

Sluit gordijnen of gebruik
bestaande binnenluiken

Verwarm niet elke
ruimte, maar in zones.

Kierdichting

Laat uw CV
opnieuw inregelen

Ledlampen

Een groen
energiecontract

Wat bespaar ik?

Gedrag bepaalt hoeveel er wordt bespaard

100 %

50 %

Menu

Wie zijn wij?

Urgentie
verduurzaming

Gebouwd
erfgoed

Stappenplan
verduurzamen

Mogelijkheden

Financiering

Vergunningen

Samenvatting
en afsluiting

Mogelijkheden

Isolatie

Basis-
maatregelen

Elektriciteit
opwekken

Warmte
opwekken

Bespaartips (1/2)

Verwarm alleen ruimtes die gebruikt worden (bespaart tot 30%)

Herstel
timmerwerk
ramen en
plaats indien
nodig
tochtwering

Inregelen
verwarmings-
radiatoren

Besparing:

5 - 30 %

Thermostaat
1 graden
lager

Besparing:

tot 7,5 %

Basis-
maatregelen

Isolatie

Warmte
opwekken

Elektriciteit
opwekken

Bespaartips (2/2)

Plaats dikke gordijnen gaat er minder warmte verloren (tot 40%)

Dikke gordijnen ophangen

Speciale isolerende gordijnen

Indien aanwezig 's avonds de luiken sluiten

	Afname warmteverlies	U-waarde in W/m2K
Alleen enkelglas	-	5,4
Dikke gordijnen	40 %	2,5
Plisségordijnen	50 %	2,1
Dun dubbelglas	50 %	2,2
Raamluiken	60 %	1,7
Binnen achterzetraam	60 %	1,8

Basis-maatregelen

Isolatie

Warmte opwekken

Elektriciteit opwekken

Raamisolatie (1/6)

	Kosten per m ²	U-waarde
Enkelglas	-	5,4
Isolatieglas HR++ glas (nieuwbouw) 21 mm	€ 55,-	1,1
Dun dubbel glas met Kryptongas 10 mm	€ 220,-	2,1
Vacuümglas 6,7 mm	€ 500,-	0,6
Binnenachterzetraam	€ 200,-	1,6

Basis-
maatregelen

Isolatie

Warmte
opwekken

Elektriciteit
opwekken

Raamisolatie (2/6)

Raam met hoge cultuurhistorische waarde

1

Herstel
timmerwerk

Lucht-
infiltratie:

▼ 30 %

2

Tocht-
strips

Lucht-
infiltratie:

▼ tot 85 %

3

Dikke
gordijnen

Isolatie:

▲ 40 %

4

Binnen-
achterzetraam

Isolatie:

▲ 60 %

Basis-
maatregelen

Isolatie

Warmte
opwekken

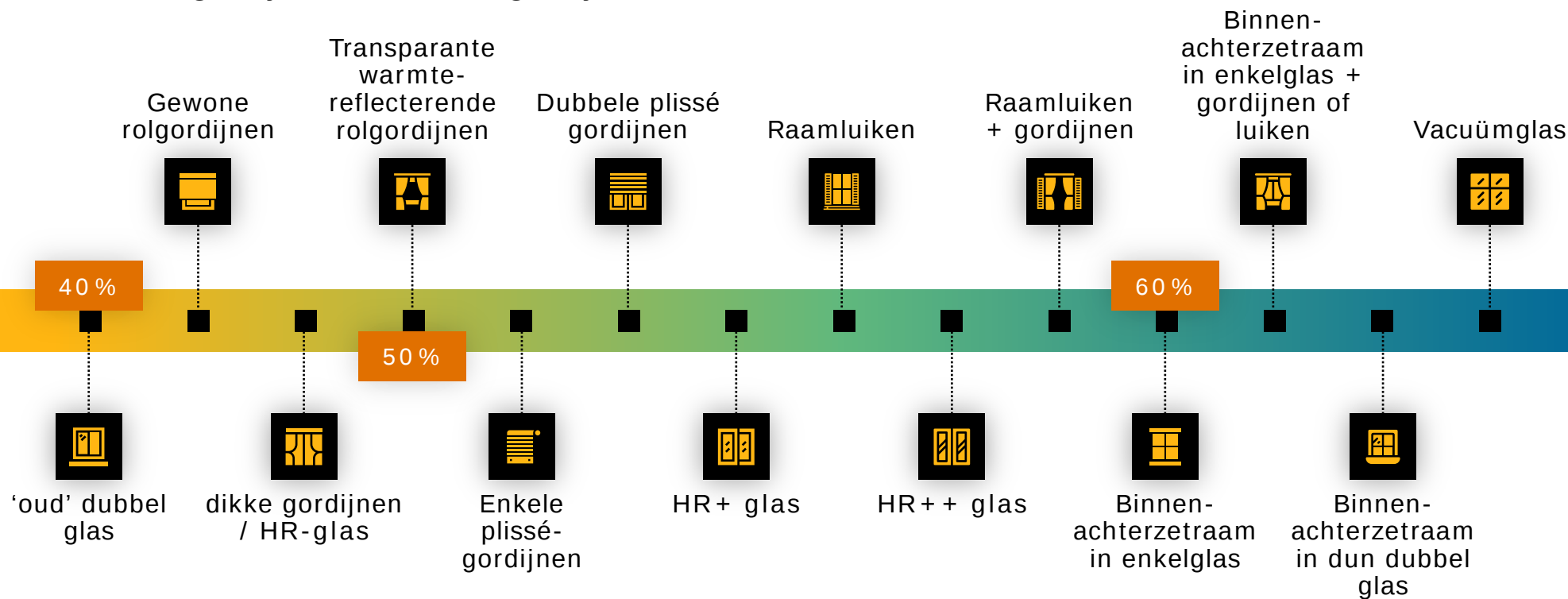
Elektriciteit
opwekken

Raamisolatie (3/6)

We vergelijken de mogelijkheden met elkaar

Basis-
maatregelen

Isolatie

Warmte
opwekken

Elektriciteit
opwekken

Raamisolatie (4/6)

Hoe maak je een keuze?

CASUS

MIDDELWEG, LEIDEN

5 appartementen worden
verwarmd met warmtewisselaar

Lastig om
isolatieglas
te plaatsen

Door frezen
zou er te
weinig hout
over om
raam stevig
te houden

Vacuümglas
te hoge
kosten

Achter-
zetraam niet
wenselijk

Goede kier-
dichting
toegepast en
binnenluiken
in gebruik

Integraal
plan
raamisolatie

Basis-
maatregelen

Isolatie

Warmte
opwekken

Elektriciteit
opwekken

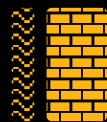
Gevelisolatie (5/6)

Mogelijkheden

Muren zijn vaak niet geïsoleerd en hier gaat wel veel warmte door verloren. Isolatie van muren kan verschillend geplaatst worden:

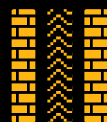
Buitenzijde

Niet wenselijk omdat dit het aanzicht verandert

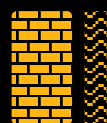
Spouwmuur

Niet altijd aanwezig,
niet altijd goed om te isoleren

Binnenzijde

Komt veel voor, vraagt om zorgvuldige aanpak,
verschillende methoden

Basis-
maatregelen

Isolatie

Warmte
opwekken

Elektriciteit
opwekken

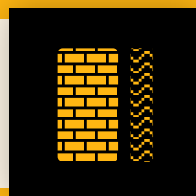

Gevelisolatie (6/6)

Binnenzijde

Komt veel voor, vraagt om zorgvuldige aanpak, verschillende methoden

Verschillende methoden om aan de binnenzijde van de muur isoleren

Dampdicht

Toepassen van dampremmende laag

Dampopen

Geen dampremmende laag toegepast

Capillair actief

Een damp open methode met specifieke eigenschappen

Basismaatregelen

Isolatie

Warmte opwekken

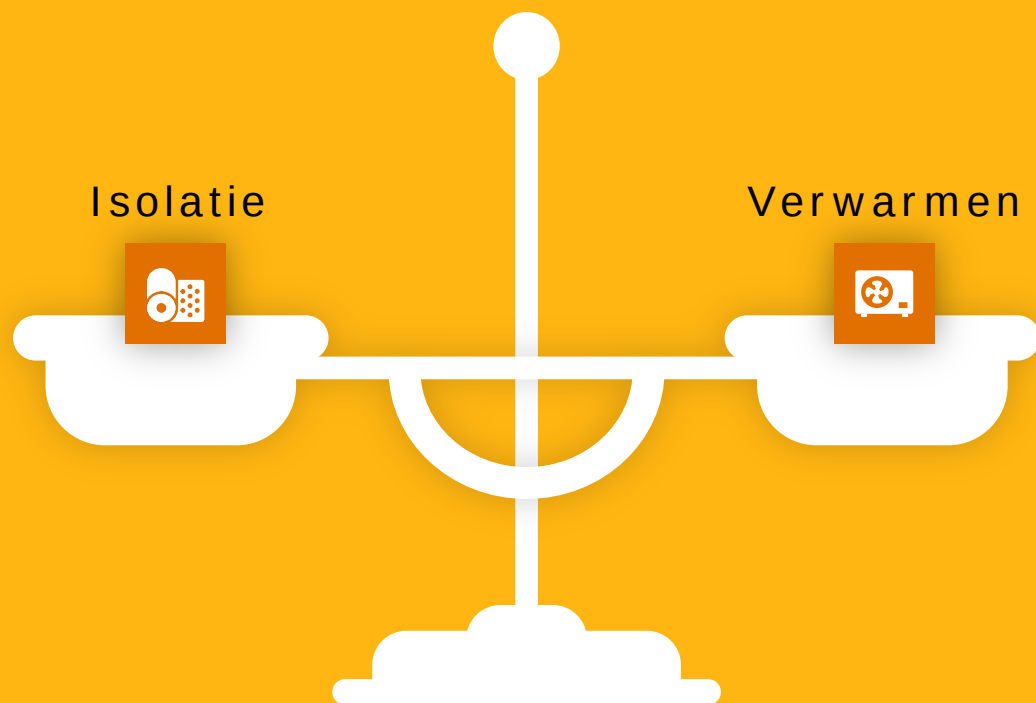
Elektriciteit opwekken

Verwarmingsconcept (1/4)

Veel manieren voor verwarmen.
Dit is een integraal concept

Basis-
maatregelen

Isolatie

Warmte
opwekken

Elektriciteit
opwekken

Warmte opwekken (2/4)

Veel mogelijkheden om warmte duurzaam op te wekken:

Lucht-
warmtepomp

Warmte uit
de bodem

Infrarood
verwarmen

Pelletkachel /
biovergister

Waterstof

Zonneboiler

Basis-
maatregelen

Isolatie

Warmte
opwekken

Elektriciteit
opwekken

Warmte uit bodem

(3/4)

Veel mogelijkheden om warmte duurzaam op te wekken:

CASUS

MIDDELWEG, LEIDEN

5 appartementen worden verwarmd met warmtewisselaar

Duurzame installaties altijd in samenhang met isolatie, energieverbruik en warm tapwater vraag

Door toepassen isolatie lagere temperaturen nodig

Vloerverwarming tot zelfs 25-30 graden

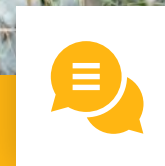
Nodig voor duurzamere energiebronnen (alternatief CV ketel)

Warmtepomp werkt beste met vloerverwarming

Alternatieven zijn infrarood (bij) verwarmen, of pelletkachel

Bij voorkeur vanuit persoonlijk advies door ervaren adviseur.

Basismaatregelen

Isolatie

Warmte opwekken

Elektriciteit opwekken

Warmte uit bodem (4/4)

Veel mogelijkheden om warmte duurzaam op te wekken:

CASUS

MIDDELWEG, LEIDEN

5 appartementen worden verwarmd met warmtewisselaar

Warmte uit bodem gaat door warmtepomp-installatie naar vloerverwarming

Door dakisolatie, vloerisolatie en gevelisolatie mogelijk met lage temperatuur te verwarmen.

Ramen zijn enkelglas gebleven met kierdichting en gebruik van binnenluiken

Op koudste dagen (paar per jaar) nodig om bij te verwarmen met pelletkachels

Op warme zomerdagen kan er ook gekoeld worden

Basis-
maatregelen

Isolatie

Warmte
opwekken

Elektriciteit
opwekken

Mogelijkheden (1/2)

Zonnepanelen op eigen dak of terrein

Zonnepanelen voor eigen gebruik mogelijk als panelen niet zichtbaar zijn vanuit openbare ruimte en zorgvuldig geplaatst.

Soms is het ook mogelijk om zonnepanelen in het zicht te plaatsen

Duurzame energie contract

Koop elektriciteit duurzaam in.

Elektriciteit op ander dak

Via energiecoöperatie gebruikmaken van elektriciteit dat elders wordt opgewekt.

Basis- maatregelen

Isolatie

Warmte opwekken

Elektriciteit opwekken

Mogelijkheden (2/2)

Zonnepanelen op eigen dak of terrein

1. Zonnepanelen zijn niet zichtbaar vanuit openbare ruimte
2. Is dit niet mogelijk, dan is in het zicht soms mogelijk, zie meer informatie.

De panelen worden altijd zorgvuldig geplaatst, zonder de cultuurhistorische waarden aan te tasten

Meer informatie

Basis-
maatregelen

Isolatie

Warmte
opwekken

Elektriciteit
opwekken

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Meer mogelijkheden voor zonnepanelen op erfgoed

Gemeenten hebben de mogelijkheid een vergunning te verlenen voor het plaatsen van zonnepanelen op erfgoed in het zicht, als plaatsing uit het zicht niet mogelijk is. De criteria voor het verlenen van een vergunning zijn voortaan de mate van visuele verstoring van het erfgoed en of er sprake is van een zorgvuldig afgewogen ontwerp. Dat staat in het nieuwe adviesbeleid van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Zo kunnen gemeenten bijdragen aan het landelijke beleid dat past binnen het Klimaatakkoord.

Dit blijft hetzelfde: uit het zicht

Voor een vergunning:

- De panelen zonder spiegelrand zijn zorgvuldig geplaatst
- Er gaan geen cultuurhistorische waarden verloren

Industrieel erfgoed

Het benutte dakvlak in dit voorbeeld is zichtbaar vanuit de openbare ruimte. Alleen mogelijk met een zorgvuldig ontworpen plan.

Kerk

De bijzondere dakvorm, dakbedekking en cultuurhistorische waarden maken zonnepanelen in het zicht hier niet wenselijk.

Landhuis/buitenplaats

Soms is het mogelijk om de zonnepanelen elders op het perceel te plaatsen zonder waardevolle groenaanleg aan te tasten.

Pandeeigenaren: vergunning aanvragen bij gemeente

- Voor het plaatsen van zonnepanelen is altijd een vergunning nodig
- Het beleid van de gemeente is altijd leidend en kan afwijken van het beleid van de RCE
- Bij bijzondere panden kan de RCE gevraagd worden om advies

Grachtenpanden

De matzwarte panelen in dit voorbeeld zijn zorgvuldig uit het zicht geplaatst.

Jaren 30-woningen

In dit voorbeeld zijn rode panelen op de rode daken geplaatst volgens een seriematig ontwerp.

Dit is nieuw: in het zicht

Voor een vergunning:

- Het is niet mogelijk om zonnepanelen uit het zicht te plaatsen
- Elders opwekken voor eigen gebruik is niet mogelijk of rendabel
- Er wordt er geen cultuurhistorische groenaanleg gekapt
- Er is een zorgvuldig ontworpen plan opgesteld en visuele verstoring wordt voorkomen

Ga voor alle voorwaarden en categorieën naar de publicatiereeks zonne-energie en erfgoed: www.cultureelerfgoed.nl/duurzaam

Menu

Wie zijn wij?

Urgentie
verduurzaming

Gebouwd
erfgoed

Stappenplan
verduurzamen

Mogelijkheden

Financiering

Vergunning

Samenvatting
en afsluiting

Financieringsmogelijkheden

Regelingen

Investerings-
subsidie
Duurzame
Energie
(ISDE)

Subsidie
Energie-
besparing
Eigen Huis
(SEEH)

Regeling
Verlaagd
Tarief
(Postcode
roosregeling)

Arbeid
aanbrengen
isolatie

Energie-
bespaar-
lening
(Nationaal
Energiefonds)

Zon
energie

Restauratie-
fonds
duurzame
monumenten
lening

Meer
informatie

RVO

Meer
informatie

RVO

Meer
informatie

hieropgewekt.nl

Meer
informatie

Nationaal
energiefonds

Meer
informatie

RVO

Meer
informatie

Nationaal
Restauratie-
fonds

Menu

Wie zijn wij?

Urgentie
verduurzaming

Gebouwd
erfgoed

Stappenplan
verduurzamen

Mogelijkheden

Financiering

Vergunningen

Samenvatting
en afsluiting

Monumenten
moeten
energiewuyniger
(CO2-reductie)

Met oog vóór
en behoud ván
cultuurhistorische
waarden

Elk monument
is uniek met
specifieke
kenmerken

Grote hoeveelheid
variabelen maakt
besparen complex

Toekomst-
bestendig erfgoed

VOOR MEER INFORMATIE:

cultureelerfgoed.nl

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed